

De Godvruchtige Avondmaalganger (1)

Als de Prediker gekomen is aan het einde van zijn geschrift, merkt hij op: 'Van vele boeken te maken is geen einde, en veel lezen is vermoeiing des vleses'. De kanttekening geeft aan, dat op deze plaats (rekening houdend met het verband) in het bijzonder gedacht moet worden aan de boeken van de wereldwijze filosofen. Het lezen en bestuderen van die boeken 'maakt het hoofd en de hersenen moede'. Ook dat is dus ijdelheid en vermoeiing des vleses. Nu gaat het hier niet om een afwijzing van de woorden der wijzen op zich, maar het gaat om een waarschuwing: houd voor ogen waar het werkelijk om gaat. En wat is dan echt belangrijk? Dat geeft de Prediker vervolgens ook aan: 'Vrees God en houd Zijn geboden' (Prediker 12:13).

Waardevolle boeken

Het is dus zeker niet zo, dat de Prediker hier het lezen en bestuderen van boeken in het algemeen plaatst onder de noemer 'ijdelheid der ijdelheden'. Als we echter denken aan al die duizenden en duizenden boeken die in de loop der tijd verschenen zijn, dan moeten we toch wel constateren dat de meeste boeken vergeten en vergaan zijn. Er zijn echter ook werken die de tand des tijds doorstaan hebben. Boeken die steeds herdrukt worden. Het zijn kennelijk voor de mensen waardevolle boeken. Dat geldt op het terrein van wetenschap en literatuur, maar ook op godsdienstig terrein. We kennen allemaal wel de klassieke werken, die (gelukkig) steeds weer herdrukt en gelezen worden. Titels als *De viervoudige staat* en *De Eigenschappen des geloofs* en *De Redelijke godsdienst* en nog veel meer zijn ons niet vreemd.

Hertaling

Als het gaat over de klassieke werken rond de viering van het Heilig Avondmaal wordt veelal genoemd *De Godvruchtige Avondmaalganger* van Petrus Immens (1664-1720). Na de verschijning van dat boek in 1752 is het keer op keer herdrukt. Dit jaar verscheen dit klassieke werk weer. Deze keer hertaald door de neerlandicus C. Bregman uit Hendrik-Ido-Ambacht. Zo'n hertaling is niet nodig, wanneer de tekst nog goed te begrijpen is. Maar als we de oorspronkelijke tekst van het boek van Immens goed tot ons laten doordringen, dan doen zich toch wel veel leesproblemen voor. Daarom is het een goed initiatief geweest dit werk leesbaarder te maken. U begrijpt dat zoiets zeer arbeidsintensief is en dat het deskundigheid vereist. Enerzijds moet geprobeerd worden zo dicht mogelijk bij het origineel te blijven. Anderzijds moet de taal begrijpelijk zijn voor de lezer van de 21^e eeuw. De heer Bregman (die inmiddels al veel oefening heeft opgedaan met het hertalen van oude geschriften) heeft dit werk op een zeer consciëntieuze wijze verricht. Daarbij heeft hij meer de voorkeur gegeven aan een betrouwbare herschrijving dan aan een vlotte zinsbouw die te veel zou afwijken van het origineel. Bovendien maakt hij zijn hertaling inzichtelijk door middel van voetnoten, die het originele woord of de oorspronkelijke uitdrukking weergeven. Soms ook wordt een korte toelichting gegeven in een voetnoot. Ook zijn ter wille van de duidelijkheid kopjes aangebracht.

De schrijver

Over het leven van de schrijver van *De Godvruchtige Avondmaalganger* is niet veel bekend. Wel weten we iets van hem door een voorrede, geschreven door ds. Jacobus Willemsen te Middelburg. Die voorrede is in deze uitgave niet opgenomen. Ze bevat namelijk nogal wat

niet ter zake doende uitweidingen en bovendien wordt op een wat overdreven bloemrijke wijze over Immens gesproken. Wel heeft prof. A. Baars, die een doorwrochte inleiding bij deze uitgave geschreven heeft, gebruik gemaakt van de gegevens van ds. Willemsen.

Petrus Immens werd in 1664 geboren in de pastorie van het Brabantse Oirschot. Al op jonge leeftijd werd hij in zijn naaste familiekring herhaaldelijk geconfronteerd met de dood. Zijn moeder stierf in 1673. Ook enkele broers op betrekkelijk jonge leeftijd. En zijn vader overleed in 1680. Ongetwijfeld hebben al deze gebeurtenissen een diepe indruk op hem gemaakt. Ook heeft hij al jong doorleefde indrukken van zijn verlorenheid en van de noodzaak van de kennis van Christus. De Heere heeft Zich in zijn leven niet onbetuigd gelaten. Bovendien voelde hij zich geroepen het Woord van God te bedienen. De Heere riep hem krachtig met de woorden: 'Zacheüs, haast u en kom af, Ik moet heden in uw huis blijven' (Lukas 19:5).

In 1685 ging Immens theologie studeren aan de Universiteit van Utrecht en al in 1688 werd hij beroepbaar gesteld, waarna hij een beroep aannam naar zijn geboorteplaats Oirschot. Daarna diende hij de gemeenten van West-Souburg, Zaltbommel (als opvolger van Abraham Hellenbroek) en Middelburg. In de laatste gemeente verbleef hij vanaf 1698 tot aan zijn dood in 1720. Huiselijk leed bleef hem niet bespaard. Van de acht kinderen die hij en zijn vrouw kregen, ontvielen hem er vier op zeer jonge leeftijd. Wanneer hij 47 jaar is, overlijdt ook zijn vrouw.

Nauwelijks

In de laatste periode van de ambtelijke dienst van Immens vindt een religieuze opwekking plaats in Middelburg. Onder rijk en arm is sprake van 'roerselen van de Geest'. En Immens is daar verheugd over. In een brief schrijft hij: 'Gods genadewerk staat onder ons nog niet stil'. Op 3 november 1720 preekte Petrus Immens voor het laatst. Volgens oor- en ooggetuigen een indrukwekkende dienst. Tegen een ambtsbroeder zegt hij op zijn sterfbed: 'De Heere heeft mij niet nodig. Ik heb het mijne gedaan. God zal wel voor Zijn kerk zorgen'. En vlak voor zijn sterven zegt hij tegen enkele vrienden: 'Ik weet, ik zal zeker zalig worden, doch het zal maar nauwelijks, nauwelijks, nauwelijks zijn'.

Ds. J. Schipper
Leerdam.

De Godvruchtige Avondmaalganger (2)

In het voorgaande artikel is vooral aandacht besteed aan het leven van Petrus Immens. We willen nu nog iets meedelen aangaande de inhoud van de in dit jaar gepubliceerde uitgave van *De Godvruchtige Avondmaalganger*, hertaald door de heer C. Bregman en ingeleid door prof. A. Baars.

Indeling

Pas dertig jaar na de dood van Immens is zijn werk over het Avondmaal verschenen (1752). Het is overigens niet letterlijk van zijn hand. De uitgave berust op een manuscript van Jacoba Petronella Winkelman, die aanwezig was bij de oefeningen die Immens in Middelburg hield over het Avondmaal.

In totaal zijn er veertien oefeningen. Deze verhandelingen zijn gegroepeerd rond drie thema's: het geloof (1-7), het verbond der genade (8-11) en het juiste gebruik van het Heilig Avondmaal (12-14). Dus dit boek gaat over heel wat meer dan alleen over het Sacrament van het Heilig Avondmaal. Wel zijn de eerste twee thema's daarop toegespitst.

Geloof

Als goed gereformeerd theoloog gaat Immens er zonder meer van uit dat het Avondmaal is ingesteld tot versterking van het ware geloof. Daarbij maakt hij wel onderscheid tussen het 'toevluchtnemend geloof' en het 'welverzekerd geloof'. Met dien verstande dat de volle, persoonlijke zekerheid niet tot het wezen van het geloof behoort. Ze is een vrucht die uit het geloof voortvloeit. Bij de puriteinen is het onderscheid tussen geloof en zekerheid ook confessioneel vastgelegd in de *Westminster Confessie* (1647). Overigens wordt in dit belijdenisgeschrift wel benadrukt dat aan elke vorm van het echte geloof een bepaalde mate van zekerheid eigen is. Hoe klein het geloof ook is, het vindt rust en vastheid in Gods beloften in Christus. Ondertussen kan een gelovige innerlijk nog wel heen en weer geslingerd worden tussen hoop en twijfel.

Onderscheid

Bij de middelen tot versterking van het geloof schenkt Immens in het bijzonder aandacht aan de sacramenten van Doop en Avondmaal. Zowel in het eerste deel over het geloof als in het laatste deel over het Avondmaal gaat hij telkenmale in op het onderscheid tussen het ware geloof en het tijd- of schijngeloof. Dat onderscheid komt trouwens bij de puriteinen en de Nadere Reformatoren steeds naar voren. Daarover zegt Baars in zijn inleiding: 'Immens ontleedt met een scherp ontleedmes de verschillen tussen het schijngeloof en het ware geloof. Ze lijken in een aantal opzichten sterk op elkaar. Een schijngelovige kan zelfs meer kennis bezitten, krachtiger schijnen in zekerheid, overvloediger in vruchten en uitbundiger in blijdschap dan een echte gelovige. Toch is er een wezenlijk verschil tussen hen. Het kernpunt van het onderscheid ligt wel hierin dat het bij een tijdgelovige gaat om een uiterlijke, verstandelijke, algemeen religieuze inbeelding. Het ware geloof kent de geestelijke waarheden en de genade van God in Christus echter door persoonlijke ondervinding van het hart'.

Verbond

Het tweede kerngebied van het boek van Immens gaat over het verbond der genade en de inwilliging daarvan. Immens bedoelt met die laatste uitdrukking dat een onbekeerde

zondaar buiten het genadeverbond leeft. En in die toestand is hij onmachtig, onwillig, zorgeloos en weerspanning. Daarom is de werking van Woord en Geest zo noodzakelijk. In beginsel vindt de inwilliging van het verbond dan ook plaats bij de levendmaking van de zondaar door de Heilige Geest. Dan wordt die zondaar immers ingeleid in het wezen van het verbond. Om deel te nemen aan het Avondmaal is de wetenschap daarvan nodig. Dat gaat nooit buiten Christus om, de Middelaar van het verbond.

Immens besteedt voorts nog een hoofdstuk (11) aan de heiligmaking. Enerzijds is een kind van God geroepen alles te doen om heilig te leven. Anderzijds ontdekt hij voortdurend hoe machteloos hij is en hoe afhankelijk van de werking van Gods Geest.

Over het laatste kerngebied van het boek van Immens (*het Avondmaal des Heeren*) hopen we in een slotartikel nog het een en ander te schrijven.

Ds. J. Schipper
Leerdam.

De Godvruchtige Avondmaalganger (3)

In een vorig artikel over het klassieke werk van Petrus Immens hebben we iets gezegd over de eerste twee delen van het boek: *het geloof* en *het verbond der genade*. Rest ons het derde deel: *het Heilig Avondmaal*.

Nabetrachting

Natuurlijk was het Sacrament in de eerste twee delen steeds op de achtergrond aanwezig, maar in de laatste hoofdstukken gaat Immens de lijnen echt toespitsen op de praktijk van het Heilig Avondmaal. Hij spreekt over de voorbereiding, de viering en de nabetrachting. De voorbereiding en de viering zelf krijgen in de kerk en ook in de literatuur daarover vaak alle nadruk. De nabetrachting of dankzegging lijkt soms wat minder gewichtvol. Maar bij Immens is dat zeker niet het geval. Voor alle onverdiende gaven zijn we immers God dank verschuldigd. Dat geldt in het bijzonder, als we deel genomen hebben aan de viering van het Avondmaal. Immens zegt dat de erkenning van Zijn liefde moet nopen tot wederliefde en dat geheel onze levenswandel in woorden en daden daarvan moet getuigen. In feite zegt hij dus dat de nabetrachting of dankzegging niet beperkt mag blijven tot de tweede dienst op de avondmaalszondag, maar gestalte moet krijgen in een dagelijks leven in de vreze des Heeren. Een voortdurende nabetrachting is nodig. Zo worden de gelovigen ook weer voorbereid op een nuttig gebruik van het volgende Avondmaal. Dan is nabetrachting dus tegelijk weer voorbereiding.

Werkelijke zegen

We luisteren even naar Immens zelf: 'Ik moet nu allereerst iets zeggen waardoor u zich moet schamen en waarover u berispt moet worden. Velen van Gods kinderen maken nog wel werk van de voorbereiding tot het Heilig Avondmaal, door hun hart erop voor te bereiden om God te ontmoeten. Ook zijn zij werkzaam op de dag van het Avondmaal zelf, om een goede gesteldheid van het hart te hebben. Maar men doet niet zijn best om godvruchtig nabetrachting te houden. Als het Avondmaal achter de rug is, lijkt het menigmaal genoeg te zijn. U pakt uw werkzaamheden weer op en raakt weer verward in wereldse aangelegenheden. En zo raakt het hart ongemerkt weer van de Heere verwijderd. U vraagt zich niet elke dag in ernst af: Mijn ziel, weet u wel wat u gedaan hebt en waarom u zich zo plechtig aan de Heere verbonden hebt? Komt dit en dat wel overeen met wat u beleden hebt? Strijdt dat niet tegen uw hernieuwde voornemen om voor God te leven? O, als dat mèt zou gebeuren, zou u de werkelijke zegen ervaren van het Avondmaal'.

Gemeenschap

Het boek van Immens is zeer goed ontvangen. Bijzonder veel herdrukken heeft dit werk tot hiertoe gekend en heel vaak is ook verwezen naar deze klassieker. Toch hoorden we hier en daar ook wel kritische geluiden. Professor Baars noemt er twee in zijn inleiding. Allereerst wordt wel gezegd dat Immens en andere vertegenwoordigers van de Nadere Reformatie en het piëtisme het Heilig Avondmaal te individualistisch opvatten. Het zou volgens de bezwaarden niet zozeer moeten gaan om de enkeling, maar om de gemeente als lichaam van Christus. In het verlengde van deze opvatting ligt dan ook de zienswijze dat de beproeving van onszelf niet zozeer slaat op het bezit van het persoonlijk geloof of het ontbreken daarvan. Nee, het zou veeleer moeten gaan over de vraag of onze verhouding tot de andere gemeenteleden goed is.

U begrijpt dat met bovenstaande opvatting tekort gedaan wordt aan de persoonlijke doorleving van het 'Ik voor u, daar gij anders de eeuwige dood had moeten sterven'. Het genoemde bezwaar is ook niet steekhoudend, als we erop zien dat de vertegenwoordigers van de Nadere Reformatie en van het piëtisme ook uitdrukkelijk aandacht hebben voor het Avondmaal als beoefening van de onderlinge liefde van de gelovigen en de gemeenschap der heiligen. Niet in de laatste plaats getuigt daarvan ook het Formulier.

Kenmerken

Een tweede bezwaar richt zich op het feit dat Immens zich te veel zou concentreren op de persoonlijke beleving van de Avondmaalganger en de kenmerken die hij of zij 'moet' bezitten. Ook dit bezwaar kunnen we niet overnemen. Baars schrijft: 'Het is naar mijn overtuiging volstrekt Bijbels om te spreken over kenmerken van het geloof en om aan de hand daarvan te beproeven of men in het geloof is'. Vervolgens haalt hij professor G. Wisse aan, die zei dat de kenmerken van het geloof zoekende zondaren willen opwekken en aanmoedigen om het heil alleen in Christus te zoeken. Als het goed is, worden alle kenmerken uiteindelijk 'opgerold tot een zodanige geloofsvereniging met Christus, dat het worden zou: ik heb het zelf uit Zijnen mond gehoord'.

Slot

Naast bovengenoemde bezwaren ten aanzien van het boek van Immens wordt ook nog wel eens de vraag opgeworpen, of Petrus Immens in zijn nodigingen tot het gebruik van het Heilig Avondmaal niet wat te ruim is. Inderdaad kan Immens ruim zijn, maar we moeten wel bedenken dat hij dan spreekt tot de ware gelovigen. En in het bijzonder ook tot bemoediging van de ware kleingelovigen. Met het gebruik van willekeurige citaten moeten we altijd heel voorzichtig zijn. Dat heeft al heel wat misvattingen veroorzaakt. Als we echter het (gehele) boek van Immens goed lezen, zullen we de conclusie mogen trekken dat hij niet buiten het enige Fundament gebouwd heeft. Steeds weer wordt in zijn schrijven naar Christus verwezen als de enige grondslag.

En daarom kunnen we ook instemmen met wat prof. Baars schrijft aan het einde van zijn inleiding: 'Terwijl heel wat geschriften over het Avondmaal in de loop der eeuwen slechts eendagsvliegen blijken te zijn, blijft het werk van Immens van grote pastoraal-geestelijke betekenis. Deze fraaie hertaling maakt het boek opnieuw toegankelijk voor lezers in de eenentwintigste eeuw. Neem en lees!'

N.a.v.: Petrus Immens. De Godvruchtige Avondmaalganger. Hertaald door C. Bregman. Uitg. De Banier 2014. ISBN 978 90 336 09954. 478 pagina's. Prijs: 24,95 euro.

Ds. J. Schipper
Leerdam.

Deze drie artikelen verschenen eerder van de hand van dominee J. Schipper in De Saambinder.